

Η εξάπλωση του ελληνιστικού πολιτισμού στη Μέση Ανατολή από τους Μακεδόνες

Στο άρθρο αυτό παρουσιάζουμε μερικές από τις ελληνιστικές πόλεις που ιδρύθηκαν στη Μέση Ανατολή από τον Μέγα Αλέξανδρο και τους Διαδόχους. Σήμερα, λόγω πολιτικών συνθηκών, είναι δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να επαναλάβει κανείς αυτό το οδοιπορικό. Έτσι, θα δείξουμε φωτογραφίες, δίνοντας στους αναγγώστες μια αμυδρή εικόνα της λάμψης των πόλεων αυτών στα χρόνια των Μακεδόνων.

Πίτσα Γρηγοράκου-Παρνασσοσού

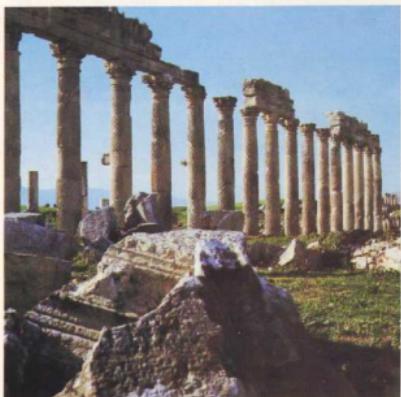
Οικονομολόγος

Ας αρχίσουμε από την ιστορία. Όταν ο Μ. Αλέξανδρος έξεινησε την εκστρατεία του εναντίον των Περσών, δόλη η Μέση Ανατολή αποτελούσε μέρος της αυτοκρατορίας τους. Με τις νίκες του Μακεδόνα στον Γρανικό (334 π.Χ.) και στην Ισσό (333 π.Χ.), άνοιξαν για τους Έλληνες οι δρόμοι προς τα βάθη της Ασίας. Με την παράκμη που έκανε ο Μ. Αλέξανδρος προς την Αίγυπτο, κατέλαβε και τις μεσογειακές ακτές μαζί με τις πόλεις της Τύρου και της Γάζας – που ήταν και οι μόνες που του αντιστάθηκαν. Οι κάτοικοι της Τύρου πίστεψαν πως η πόλη τους θα παρέμενε απόρρητη, επειδή ήταν κτισμένη επάνω σε νησί. Δεν υπολόγισαν όμως ότι ο Αλέξανδρος

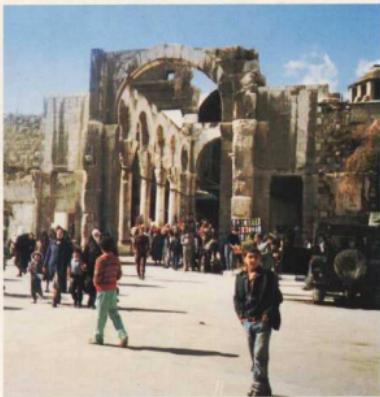
θα κατασκεύαζε γέφυρα για να την κυριεύει.

Στην Αίγυπτο ο Αλέξανδρος ιδρύσει την Αλεξανδρεία, που θα εξελιχθεί στο σπουδαίστερο λιμάνι της Ανατολής, το οποίο έγινε κέντρο εμπορίου με την Ελλάδα. Στην επιστροφή πέρασε πάλι από τη Δαμασκό και την κοιλάδου του Γιαρμούκ. Εκεί συνάντησε τις στρατιές του μεγάλου Πέρση βασιλιά και τις κατετρόπωσε. Οι Πέρσες τράπηκαν σε δάπακτη φυγή και ο Αλέξανδρος, καταδιώκοντάς τους, έφτασε ως τη Βαβυλώνα, μπήκε στα Σούσα και κυρίευσε την Περσέπολη, την οποία και παρέδωσε στις φλόγες, ως αντίτοιχο για τη φωτιά που είχε καταστρέψει την Αθήνα το 480 π.Χ., τον καιρό των Περσικών πο-

λέμων. Το 325 π.Χ. ο Αλέξανδρος βρίσκεται στις όχθες του Ινδού ποταμού, δηλαδή στα σύνορα της αυτοκρατορίας των Αχεμενιδών. Στα Εκβάτανα ο Δαρείος βρίσκεται το θάνατο στη διάρκεια εξέγερσης που είχε οργανώσει εναντίον του ο γιος του. Έτσι η αυτοκρατορία βουλιάζει και ο Αλέξανδρος κυριαρχεί στην Ανατολή. Επιστρέφοντας από τις Ινδίες, ο Αλέξανδρος οργανώνει τους «άμμους στα Σύύσα», όπου ενώνει αρκετούς άνδρες από το επιτελείο του με Περσίδες πριγκίπισσες, ως πρώτη εφαρμογή του σχεδίου που για την ίδρυση παγκόσμιας αυτοκρατορίας, στην οποία οι διάφορες εθνότητες θα ήσαν ίσες μεταξύ τους και θα ειρήνευαν. Στη συνέχεια ο

Απάμεια, κινοοστοιχία με τους περιφήμους «στριφότυχους» κίονες.

Δαμασκός, ό,τι απομένει από τον ελληνιστικό ναό του Διός.

Αλέξανδρος επιστρέφει στη Βαβυλώνα, όπου και πεθαίνει, υπό μυστηριώδεις συνθήκες, μετά από ολιγοήμερη αρρώστια, στην ηλικία των 33 ετών (Ιουνίος 323 π.Χ.).

Πολύ λίγα γεγονότα της ιστορίας είχαν τόσο βαθείς συνέπειες όσο αυτή η εκστρατεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου, η οποία μέσω σε μια δεκαετία άλλαξε την όψη του αρχαίου κόσμου επιφέροντας τέτοια πολιτισμική αλλαγή, που ακόμα και σήμερα μοιάζει απίστευτη. Ο Μ. Αλέξανδρος αποτελεί σπάνια περίπτωση κατακτήση που δεν προσπάθησε να καταδύναστεψει και να καταστρέψει τους λαούς και τους πολιτισμούς επάνω στους οποίους κυριάρχησε. Αυτό που θέλησε, και που κατόρθωσε, ήταν να εξαπλώσει παντού από όπου πέρασε τον ελληνικό πολιτισμό, αφήνοντας σε όλους τη δυνατότητα να κρατήσουν τα στοιχεία της τοπικής τους ταυτότητας, με αποτέλεσμα να δημιουργήθει μια πρωτόγνωρη πολιτισμική αναμόρφωση. Χάρη σ' αυτήν ο ελληνικός πολιτισμός έλαβε οικουμενικές διαστάσεις και, εκατό χρόνια αργότερα, η Αντιόχεια, η Αλέξανδρεια, η Σελεύκεια Τίγρητος και η Πέργαμος είναι εστίες έντονης ακτινοβολίας του ελληνικού πνεύματος, ενώ οι διάδοχοι του Μ. Αλεξανδρού και οι απόγονοί τους θα συνεχίσουν τη διείσδυση στο εσωτερικό της Ασίας. Ο ελληνισμός εγκαθίσταται πια για καλά στην ανατολική θόλη της Μεσογείου, της «ελληνικής θά-

λασσας», όπως θα την πουν αργότερα οι Αράβες, χωρίς διαχωρισμό «Ελλήνων και Βαρβάρων», αλλά με λαούς που ενώνει ένας πολιτισμός, ο ελληνικός.

Η προσποτάτη του Αλεξάνδρου είναι σαργανευτική. Το νεαρό

της ηλικίας του και το τεράστιο έργο που επιτέλεσε σε τόσο λίγο χρόνο, κατέληξαν τους ιστορικούς για πολλούς αιώνες. «Ηδη το βιβλίο των Μακκαβαίων αναφέρει τα επιτεύγματα του Αλεξάνδρου, γιου του Φιλίππου του Μακεδόνα (Α.Ι.18), για τον οποίο επικρήστησε το επίθετο «Μέγας». Πολλοί στην περιοχή της Μ. Ανατολής τον τάισαν με τον Αιγύπτιο θεό Άρμανα Ρα, ενώ άλλοι τον θεωρούσαν ως προφήτη.

Η δρυστή πόλεων ελληνικού χαρακτήρα, με θέατρα, λουτρά, γυμνάσιο,

αγορά, ήταν έργο, κυρίως, των Σελευκιδών και πραγματοποιήθηκε με πρόγραμμα εγκατάστασης σ' αυτές Ελλήνων που έρχονταν ειδικά για το σκοπό αυτό. «Έτοι, Αθηναίοι, Μακεδόνες, Αργίτες, Θηβαίοι, Κρήτες, Κύπριοι και άλλοι εγκαταστάθηκαν σε νέες πόλεις ή σε ήδη υπάρχουσες, οι οποίες ξαναφιάτηκαν απ' την αρχή. Σε αυτούς τους πρώτους «Ελλήνες αποίκους ανήκουν και ρήτορες, λόγιοι, γιατροί, καλλιτέχνες, στρατιωτικοί. «Ολοι αυτοί οι «Ελλήνες που εγκαταστάθηκαν στη Μ. Ανατολή και την Ασία έφεραν πολιτισμικά και μορφολογικά στοιχεία που ακόμα

και σήμερα αναγνωρίζουμε στις διάφορες περιοχές. Κατά τη διάρκεια της εκστρατείας του, ο Αλέξανδρος θα ιδρύσει, ως τα σύνορα της Ινδίας και της Βακτριανής (Αφγανιστάν), μια εικοσαριά πόλεων.

Ανασκαφές της Σοβιετικής Αρχαιολογικής Σχολής αποκάλυψαν σημαντικά ευρήματα και απέδειξαν ότι οι πόλεις είχαν γίνει σεβαστές από όλους τους μετέπειτα κατακτητές και διατηρήθηκαν μέχρι πρόσφατα, μετά τη μουσουλμανική επικράτηση.

Εκτός από τις πόλεις που ίδρυσε ο ίδιος ο Αλέξανδρος, πολλές ιδρύθηκαν από τους διάδοχους. Από τον Σέλευκο Α' Νικάτορα, 16 φέρουν το όνομα του πατέρα του Αντιόχου, 5 το όνομα της μετέρας του Λαοδίκειας, 3 της συζύγου του Απάμας και 4 το δικό του. Πολλές άλλες πόλεις φέρουν ονόματα πόλεων της Μακεδονίας, πατρίδας του Αλεξανδρού και των Σελευκιδών, όπως Βέροια, Πέλλα, Χαλκίς, Έδεσσα. Άλλες φέρουν ονόματα από το ελληνικό πάνθεο, όπως Διον (Διάς), Απόλλων, Πλούτων, Καλλιρόο (ας μην ξεχνάμε πως, με τους «Ελλήνες, και οι θεοί τους εγκαταστάθηκαν στα όρη, τους ποταμούς και τα δάση της Ασίας»). Άλλες πόλεις πάλι φέρουν ονόματα Ελλήνων σοφών, όπως τον Καλλίνικο, και κατά την εποχή των Βιζαντινών, ονόματα αυτοκρατόρων, όπως Σεργιουπόλις, Μαξιμανούπολις, Αναστασιούπολις. Και

Τα κυριότερα μνημεία της Γέρασας.

Δύο όψεις της Γέρασας.

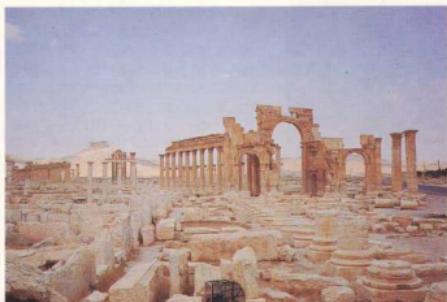
σε άλλες εξελληνίστηκαν τα παλιά τους ονόματα, αφού αναδομήθηκαν ή ξαναφτιάχτηκαν, όπως η Δαμασκός.

Κατά τη διάρεση των περιοχών σε διοικητικές επαρχίες, ορισμένες περιοχές πήραν ονόματα επαρχιών της Μακεδονίας: Πιερία, Χαλκιδική, Βοττιαία.

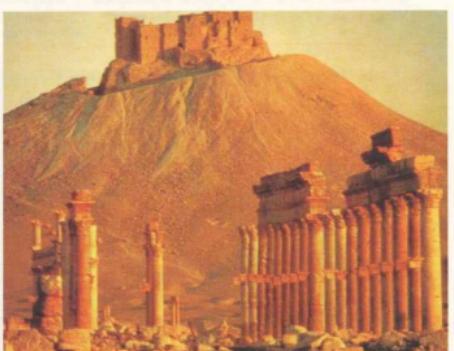
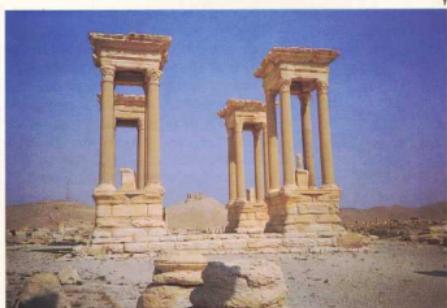
Το σχέδιο των ελληνιστικών πόλεων βασιζόταν στο ιπποδάμειο σύστημα, που συνίσταται στη διάρεση της πόλης – σε ορθογώνια «οικοδομικά τετράγωνα» – με λεωφόρους που τέλμονταν κάθετα. Ήτοι η πόλη χωρίζόταν σε συνοικίες ωστότι σχεδιασμένες και οι δρόμοι της ήταν άνετοι. Τα «οικόπεδα» (νησίδες) ήταν μεγάλα στις

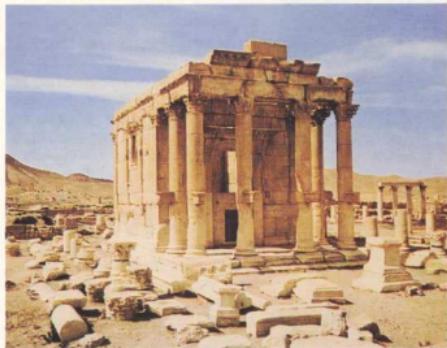
Γέρασα, γενικό τοπογραφικό της πόλης.

Παλμύρα: α) η κορινθιακή κιονοστοιχία, β) η κεντρική οδός με τη ρωμαική πύλη, γ) το κεντρικό σταυροδόμι.

Παλμύρα: Η μεγάλη κιονοστοιχία και στο βάθος το κάστρο των Ομμεϋαδών.

Παλμύρα: ναός του Βααλσαμήν, χτισμένος σύμφωνα με τα ελληνιστικά πρότυπα.

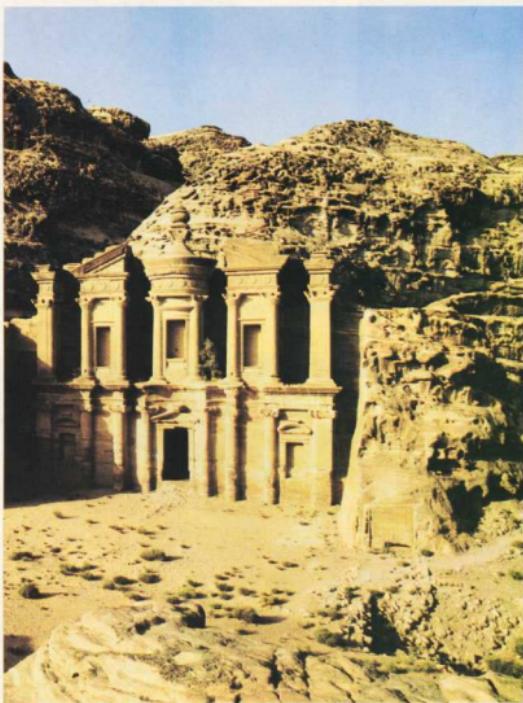
Ένα από τα ελληνιστικά ψηφιδωτά της Παλμύρας.

Δούρα-Ευρώπος: το αποδάμειο σχέδιο της πόλης.

Δούρα-Ευρώπος: Τοιχογραφία του 2ου αι. μ.Χ. που παριστάνει την πιθανόν τον Ζωροάστρη.

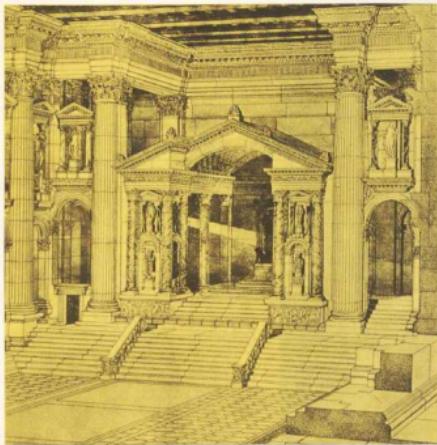

Πέτρα: Σκαλισμένος μέσα στην Πέτρα ναός, που συνδυάζει τα ελληνικά με τα τοπικά στοιχεία.

σημαντικές πόλεις (Αντιόχεια), ενώ στις δευτερεύουσες πόλεις ήταν μικρότερα (Δαμασκός). Οι αριστοκρατικές συνοικίες, πάντοτε πολυτελείς, βρισκόντουσαν μακριά από την αγορά, το εμπορικό κέντρο και τα δημόσια κτήρια. Αυτά ήταν κατακευασμένα με περισσή πολυτέλεια και οι διαστάσεις τους ήταν τέτοιες, που προσέδιδαν στις πόλεις μοναδική μεγαλοπρέπεια. Επίσης, ένα τέλειο δίκτυο υδροδότησης έφερνε νερό στα πάτια και στις δημόσιες κρήνες.

Μαζί με την δρυστή των ελληνιστικών πόλεων, το πιο σημαντικό στοιχείο που έφερνε τη Μέση Ανατολή σε άμεση σχέση με τον ελληνικό πολιτισμό ήταν η κρήτη της ελληνικής γλώσσας. Χωρίς να την επιβάλλουν οι κυβερνώντες, η ελληνική γλώσσα «ομιλείτο και κατενεύετο παγκοσμίως», όπως Βεβιώνει ο Γάλλος ιστορικός Ρενάν. Η επαρχία βέβαια χρησιμοποιούσε και τα αραμαϊκά, αλλά η γλώσσα των επιγραφών, των μορφωμάνων και της διοίκησης ήταν τα ελληνικά. Ονόματα πόλεων και πολιτών ήταν ελληνικά. Τα νομίσματα του βασιλιά των Ναβαταίων Αρέτα Γ' (Πέτρα, 1ος αι. π.Χ.) έφεραν την επιγραφή «Αρέτας ο Φιλέλλην», και της Στηνοβίας (Παλμύρα, 3ος αι. μ.Χ.) «Στηνοβία Βασιλίσσα και Σεβαστή».

Με την ελληνική γλώσσα επιβλήθηκε και η ελληνική παιδεία. Ήταν βλέπονται πολλούς φιλοσόφους, αρχιτέκτονες, γιατρούς, ποιητές να διαπρέπουν, όπως και ο αρχιτέκτονας Απολλόδωρος ο Δαμασκηνός, που κατασκεύασε την περίφημη αγορά (forum) του Τραιανού στη Ρώμη (1ος - 2ος αι. μ.Χ.). Ο ιδρυτής της δυναστείας των Σελευκιδών, ο Σέλευκος Νικάτωρ (312-281 π.Χ.), έχτισε πολλές πόλεις, τις περισσότερες στη Συρία. Ή πιο σημαντική, που έγινε και πρωτεύουσα του βασιλείου του, υπήρξε η Αντιόχεια, στην αριστερή όχθη του Ορόντη ποταμού. Η Αντιόχεια ίδρυθηκε το 300 π.Χ. και γρήγορα πήρε τεράστιες, για την εποχή, διαστάσεις, αφού ο πληθυσμός της έφθασε το 1 εκατομμύριο κατοίκους. Το ανάκτορο των Σελευκιδών βρισκόταν επάνω σε ένα νησάκι του ποταμού, απομονωμένο από την ποταμού πόλη. Εκεί ήταν και το στάδιο, περίφημο για

Ηλιούπολις (στο Λιβανό): Υποθετική αναπαράσταση του ναού του Διονύσου Βάκχου, όπου συνδυάζονται η ελληνιστική παράδοση, το τοπικό ανατολικό στοιχείο και η ρωμαϊκή επίδροση (Wiegand).

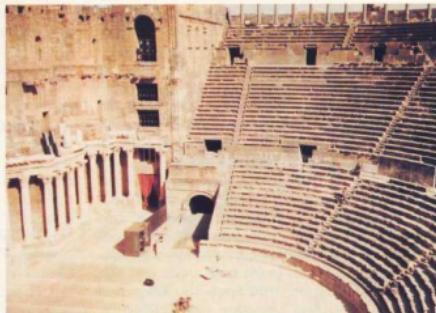
τις διαστάσεις του (μήκος 492,5 μέτρα). Ένας μεγάλος δρόμος πλαισιωμένος από κιονοστοιχίες περνούσε μπροστά από τα ανάκτορα και, συναντώντας έναν δεύτερο παρόδιο, σχημάτιζε πλατεία. Το 20 α. π.Χ., τότε που βασίευε ο Αντίοχος Δ', η πόλη οχυρώθηκε σε τεόσερις ξεχωριστές συνοικίες και γι' αυτό ονομάστηκε «Τετράπολις». Τις τέσσερις αυτές συνοικίες συνέδεε ένας κεντρικός δρόμος πλαισιωμένος με στοές, του οποίου το φάρδος έφτανε τα 30 μέτρα.

Άλλη πόλη των Σελευκιδών ήταν η Λαοδίκεια επί της Θαλάσσης (σημερινή Λατάκια). Χτισμένη στην ακτή, απέναντι από την Κύπρο, η

πόλη αυτή με το τραπεζοειδές σχέδιο ήταν λιμάνι σπουδαίο, που αντίκριζε την Κύπρο. Οι διαστάσεις της πόλης ήταν επιβλητικές: 3.000 X 1.300 μέτρα.

Στους Σελευκίδες χρωστάμε και την **Απάνεια**, τη δεύτερη πρωτεύουσα του βασιλείου, στο εσωτερικό της Συρίας, κοντά στον Ορόντη ποταμό. Φέρει το ονόμα της Περσιδας γυναικάς του Σελεύκου, την οποία είχε παντρεύει στους γάμους στα Σύουα. Στην πόλη αυτή την οποία περιέκλει τείχος σε σχήμα ακανόνιστου τετραπλέου, διαστάσεων 2.100 X 1.600 μέτρων, φυλάγονταν οι 500 ελέφαντες του στρατού και στους στάβλους υπήρχαν 30.000 φοράδες

και 300 άλογα! Άλλες πόλεις της Συρίας είναι «οι πόλεις των καραβανιών». Χτισμένες πάνω στους μεγάλους εμπορικούς δρόμους, συχνά απομονωμένες σε άγονες περιοχές, αποτελούσαν κέντρα εμπορίου. Μια από τις πόλεις αυτές είναι η **Δαμασκός**. Χτισμένη κι αυτή σύμφωνα με το ιπποδάμειο σύστημα, είχε δύο κεντρικούς δρόμους παράλληλους, από τους οποίους ο ένας συνέδεε το ιερό του Δία με την αγορά. Η Δαμασκός μας είναι γνωστή κυρίως από τη διαμονή και τον εκχριστιανισμό του Αποστόλου Παύλου. Ο δε ναός του Δία, κατά τη βυζαντινή περίοδο, μετετράπη σε βασιλική του Αγ. Ιωάννου, ενώ σήμερα

Βόστρα (Μπάρα): Το επιβλητικό ρωμαϊκό θέατρο της πόλης που ανέδειξεν οι Σελευκίδες.

Το ρωμαϊκό θέατρο της Βόστρας, όπως αναστηλώθηκε.

Αμμών: Το ρωμαϊκό θέατρο.

είναι το Μεγάλο Τζαμί των Ομεϋαδών.

Άλλη πόλη, που υπήρχε, αλλά έφαντήστηκε από τους Σελευκίδες, είναι η Γέρασα (Τζέρας). Εκτεινόταν στις δύο όχθες του Χρυσορρόα ποταμού. Η πόλη χωρίζοταν σε δύο τμήματα (δυτικό, ανατολικό) από δρόμο μήκους 840 μέτρων. Η θέση της Γέρασας την καθιστούσε οπουδαίο εμπορικό κέντρο. Λέγεται πώς οφείλεται το όνομά της στο γεγονός ότι ο Μ. Αλέξανδρος άφησε εκεί τους βετεράνους του στρατού του, καθιστώντας την «πόλη γερόντων». Σε ίση απόσταση από τον Ευφράτη ποταμό και από τη Θάλασσα βρίσκεται η Παλμύρα. Τον πλούτο της η Παλμύρα χρωστούσε στο εμπόριο, γιατί βρισκόταν στο δρόμο του μεταξιού και των καραβίων. Λέγεται πώς ο ποι Φαρδύς δρόμος ήταν έργο του Αθηναίου ρήτορα Λογγίνου, που έζησε στην αυλή της βασιλισσας Ζηνοβίας. Ή

κύρια αυτή λεωφόρος της πόλης πλαισιωνόταν από 4 κιονοστοιχίες, που κάθε κολόνα έφεταν το ύψος των 17 μέτρων. Ψηλά σε κάθε κολόνα, πάνω σε μικρό βάθρο, υψώνονταν άγαλμα, ομοίωμα κάποιου προύχοντα, στον οποίο ο Λογγίνος πρόσφερε αυτή τη μέγιστη τιμή και ο οποίος, με τη σειρά του, πρόσφερε τα χρήματα για το έργο. Το ίδιο συνέβαινε και σε άλλες μικρές πόλεις, π.χ. του Χωράν, όπου βρέθηκαν αγαλματάκια, αφιερώματα, βωμοί, επιτύμβια μνημεία, όλα κατασκευασμένα με χρήματα ιδιωτών. Η τέχνη όμως της Παλμύρας, έντονα διαποτισμένη από το ελληνικό στοιχείο, κρατά και τοπικά χαρακτηριστικά (ιερατική έκφραση των μορφών). Και η Δούρα-Ευρωπός είναι κτίσμα του Σελεύκου Νικάτορα. Βρίσκεται στη δεξιά όχθη του Ευφράτη. Η πόλη καταστράφηκε από τους Σασανίδες το 256 μ.Χ., αλλά μέχρι τότε έζησε σύμφωνα με τα

ελληνικά πρότυπα. Στην τέχνη της Δούρα-Ευρωπού βλέπουμε το πάντρεμα της ελληνικής και της τοπικής (παρθικής) τέχνης. Η Πέτρα, πρωτεύουσα των Ναβαταίων, είχε ως βασιλιά τον Αρέτα Γ' τον Φιλέλληνα (Ιος αι. π.Χ.). Αυτός διατήρησε την ελευθερία του έναντι των Ρωμαίων, η άνθιση όμως του βασιλείου της Ναβαταίης παραπέταται στα πρώτα μεταχριστιανικά χρόνια. Εδώ το ελληνικό στοιχείο υπερίσχυσε στην τέχνη. Έτσι βλέπουμε τον θαυμάσιο συνδυασμό ελληνικής και ναβαταϊκής τέχνης στις εντυπωσιακές αρχιτεκτονικές λαξεύτες κατασκευές.

Ηλιούπολις, σημερινό Baalbeck, στο Λίβανο. Στην πόλη αυτή φαίνεται καθαρά ποια ήταν η κοινωνική πραγματικότητα: οι επίσημες διοικητικές επιγραφές είναι ρωμαϊκές, ενώ οι λαϊκές επιγραφές είναι στα ελληνικά, δείχνοντας την αντίθεση του λαού στον ρωμαϊκό κατακτητή.

Μετά το θάνατο του Μ. Αλέξανδρου, η περιοχή περιήλθε στους Πτολεμαίους, οι οποίοι ταύτισαν το θεό Baal του Baalbeck με το δικό τους θεό Ήλιο, δίνοντας στην πόλη το όνομα Ηλιούπολη. Αργότερα την περιοχή κατέλαβαν οι Σελευκίδες και άρχισαν την κατασκευή επιβλητικού ναού – αφεωμένου στο Δία –, χτισμένου επάνω σε βάθρο, ώστε να δεσπόζει των άλλων κτηρίων. Το 64 π.Χ. ο Ρωμαίος στρατηγός Πομπίας κατέλαβε την Ηλιούπολη και οι Ρωμαιοί αποπεράτωσαν τον ελληνιστικό ναό.

Εκτός όμως από τις πόλεις αυτές, μια πλειάδα άλλων, όπως είναι η Βόστρα (Μπόσαρη), η Κάναθος (Καναγουάτ), η Φιλαδέλφεια (Αμμάν), η Επράνεια (Χάμα), μαρτυρούν το λαμπρό πάντρεμα αρχιτεκτονικής της ανατολικής τέχνης με την ελληνική και γενικότερα του ελληνικού πνεύματος με το ανατολικό.

Το άρθρο αυτό βασίζεται σε στοιχεία που έδωσε ο Δρ. Α. Κεδούλου και επεξεργάστηκε και μετέφρασε η Κα. Π. Γρηγοράκου-Παρνασσού.